

Мр Звездан ФОЛИЋ*

БОГОСЛОВИЈА СВ. ПЕТАР ЦЕТИЊСКИ 1921-1926.

Прошлост најстарије средњошколске установе у Црној Гори¹ у раздобљу прве југословенске државе није привлачила озбиљнију пажњу историјске науке. Додуше, поједина истраживања овлаш су дотичала из-

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе, Подгорица.

¹ У жељи да надиђе затечену просвјетну и културну заосталост аутархичне средине, млади црногорски суверен Никола Петровић (1860-1918) је, поред осталог, 1862. године подстакао архимандрита Нићифора Дучића да начини приједлог наставног плана и програма по којем је требало да се образују будући свештеници. Усвајањем Дучићевог пројекта омогућено је отварање троразредне Богословије на Цетињу 1863. године, у ствари течаја предавања из појединих богословских и свјетовних предмета за старије ученике који су намјеравали да се посвете свештеничком позиву. Наставу у Богословији изводили су архимандрит Дучић и Филип Поповић Јабучанин који је похађао духовну академију у Петрограду. Услед недостатка предавача, уџбеника и понајвише материјалних средстава, Богословија је већ након годину дана престала да ради. Овај неуспјели еманципаторски покушај није обесхрабрио књаза Николу. Он је приликом посјете Петрограду, крајем 1868. године, успио да издејствује од Св. Синода Руске православне цркве финансијску помоћ од 8.000 рубаља годишње за отварање и рад средњошколског богословског завода на Цетињу. По препоруци Михаила Рајевског, проте руског посланства у Бечу, књаз Никола је за ректора Богословије поставио Милана Костића, Србина из Бачке, који је завршио духовну академију у Кијеву. Користећи кратки школски нацрт педагога Николе Вукићевића, Рајевски и Костић су написали "Устав црногорског богословског сјеменишта и Учевни план". Према овом Уставу, који је благословио Св. Синод Руске православне цркве, Богословија је била троразредни "научно васпитајући завод ради припремавања младежи црногорске и околних мјеста за свештеничко и за учитељско звање". Налазила се под књажевим покровитељством, митрополитовим начелством и ректоровом непосредном управом. Свечано отварање Богословије, у присуству књаза Николе, књагиње Милене, црногорског митрополита Илариона Рогановића, многих истакнутих црногорских личности и њених првих ученика, одиграло се 18. септембра 1869. године. Сјутрадан, 19. септембра 1869, Богословија је почела рад у "Његошевој Биљарди". Прве школске године предавачи су били ректор Костић и Шпиро Ковачевић, којима се школске 1870/71. придружио архимандрит Висарион Љубиша, а од 1871/72. и Божо Новаковић. Правилном примјеном педагошко-дидактичких принципа и надаस्ве истрајним радом, ови наставници успијевају да прошире скупчени духовни свијет

вјесне проблеме везане за Богословију на Цетињу, али тек у мјери која је потребна за разумијевање вјерског живота, свјетовног струјања унутар црквеног организма, и као таква задржала су само прелиминарни карактер. Како Богословија егзистира у новом државно-правном оквиру и промијењеном организационом устројству православне цркве, неопходно је дотакнути поменуте трансформације које су прилично одређивале њен рад у периоду који нас интересује.

Обнављање рада Богословије

Црна Гора је изашла из Првог свјетског рата биолошки исцрпљена, материјално изнурена, културно запуштена. Ламентирање над суморном ситуацијом брзо је утихнуло услед вјере у благостање сјутрашњице која је требало да улиједи, како се тада вјеровало, након назируће чина југословенског уједињења. Стога уједињење Црне Горе са Србијом, прогламовано једном од Одлука Подгоричке скупштине 26. новембра 1918, и проглашење Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918, бива поздрављено од већине Црногораца с нескривеним надањима да ће им нова државна заједница омогућити просперитет на многим пољима привредног и културног живота.²

црногорских младића и обогате га новим видицима. На крају школске 1871/72. похрлило је у прва професионална искушења 10 ученика који су са одличним успјехом окончали школовање у Богословији. Сличне резултате постизале су и наредне генерације у Богословији која је, на жалост, прекинула рад због "Вељег рата" 1876. године. Послије једанаестогодишње паузе Богословија је поново отворена школске 1887/88, а правно упориште за њен рад била су "Правила о устројству Богословско-учитељске школе на Цетињу" која је одобрио књаз Никола 23. августа 1887. године. Школске 1890/91. усвојен је наставни план по коме је ова школа радила до затварања у лето 1905. године. Богословско-учитељска школа обновљена је школске 1908-1909. године. Она је од тада четворогодишња школа у којој су више заступљени предмети и наставни садржаји од значаја за школовање учитеља. Новембра 1915, на основу Наредбе Министарства војног Краљевине Црне Горе, школе у Црној Гори престале су да раде, а учитељи и дио ученика упућени су у ратне јединице. У цјелини узевши, међу зидинама Биљарде одњихана је прва црногорска интелигенција која је несебично преносила своје знање неким парохијанима и млађим нараштајима, а дијелом и подизала углед отаџбине на дипломатском и културном плану. - Душан Вуксан, *О седмдесетогодишњици Цетињске богословије*, Записи, св. 6, Цетиње 1940, 337-343; *Црногорски законици 1796-1916*, Правни извори и политички акти од значаја за историју државности Црне Горе, приредили Бранко Павићевић и Радослав Распоповић, Подгорица 1998; Ђоко Пејовић, *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852-1916*, Цетиње 1971, 117-119; Новак Ражнатовић, *Положај и улога цркве у Црној Гори 1852-1878*, Историјски записи, св. 4, Титоград 196, 601-603; Војвода Симо Поповић, *Мемоари*, приредили Јован Бојовић и Новица Ракочевић, Цетиње-Подгорица 1995, 48-49; Здравко Делетић, *Настава историје у Црној Гори од 1834. до 1918. године*, Подгорица 1995, 38-40; Сенка Бабовић -Распоповић, М. Ф. Рајевски и културно-просвјетно посредовање Русије у Црној Гори 1869, Зборник радова Краљ Никола - личност, дјело и вријеме, ЦАНУ, Подгорица 1998, 55-57.

² Димитрије Вујовић, *Година 1918. у Црној Гори и њени друштвено-економски и политички предуслови*, Прилози изучавању црногорског националног питања, Никшић 1987, 50-51; Шербо Раствојер, *Животна историја Црне Горе 1918-1929*, Бар 1995, 165-167.

Одушевљење поводом наведених догађаја манифестује скоро сво православно свештенство у Црној Гори. Митрофан Бан, митрополит црногорско-приморски, 27. новембра 1918. одслужио је свечано благодарење у Цетињском манастиру и том приликом бесједио о значају одлука Подгоричке скупштине.³ Успомене на стара времена преко ноћи су ишчезнуле и Митрофан Бан је 18. децембра 1918. испољио још јачи, боље рећи, безрезервни израз лојалности новој власти. Он је генералу Драгутину Милутиновићу, команданту Јадранских трупа, предао дискреционо писмо свештеника Стева Дрецуна, пароха у Љуботињу, у коме се говори о припремама побуне противника безусловног уједињења Црне Горе са Србијом.⁴

Митрофаново прилагођавање новој ситуацији коинцидирало је са стремљењима владе Краљевства СХС ка стварању јединствене православне цркве у новоствореној држави. Већ 31. децембра 1918. уприличена је Прва конференција православних епископа у Сремским Карловцима, којој је присуствовао и владин делегат др Војислав Јањић. Он је изложио жељу својих претпостављених, да је васпостављање Српске патријаршије ургентно и неопходно, што су присутни епископи здушно одобрили. Ипак, одлука о конституисању Српске православне цркве није донијета због одсуствовања представника Црногорско-приморске митрополије. Њих су, према официјелним изворима, тешке саобраћајне прилике спријечиле да присуствују Конференцији православних епископа у Сремским Карловцима.⁵ Вриједи навести да су током 1919. поједини званични кругови сматрали да на чело обједињене православне цркве у Краљевству СХС треба поставити митрополита Митрофана, што је изазвало противљење и неконструктивност у раду београдског митрополита Димитрија. Овај спор, који је нешто доцније ријешен у корист београдског митрополита, пролонгирао је уједињење православних цркава у новој држави.⁶

Црногорско-приморском митрополиту указане су извјесне симболичне почести, па је под његовим предсједништвом одржана Друга конференција православних епископа 24-28. маја 1919. у Београду. На њој је одлучено да се изврши "духовно, морално и административно јединство свих српских православних црквених области, које ће се дефини-

³ Димитрије Вујовић, *Цетиње у данима уједињења крајем 1918. и почетком 1919. године*, Прилози..., 70.

⁴ Исто, 79-80; Шербо Растодер, *Скривена историја историје, Црногорска буна и одмештенички покрети 1918-1929*, документи, том први, Бар 1997, 110.

⁵ Рајко Веселиновић, *Уједињење покрајинских цркава и васпостављање српске патријаршије*, Српска православна црква 1920-1970, Споменица о 50-годишњици васпостављања српске патријаршије, Београд 1971, 14-15; Ђоко Слијепчевић наводи да Митрофан Бан није присуствовао овој конференцији због болести, што не дјелује убједљиво с обзиром на наведена образложења. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, друга књига, Београд 1991, 557.

⁶ Димши Перић, *Устројство, организација и рад на законодавству Српске православне цркве у првој половини 20. века (1901-1951)*, рукопис необјављене докторске дисертације, Београд 1991, наведено према: Вељко Ђурић, *Голгофа српске православне цркве 1941-1945*, Београд 1996, 16.

сати и уредити својим путем када се цео Архијерејски Сабор Уједињене Српске цркве, као једно независно (аутокефално) тело састане под председништвом свога Патријарха".⁷ Операционализација ових настојања повјерена је Средишњем архијерејском сабору српске цркве, на челу с митрополитом Митрофаном, који је представљао цркву пред државним властима и био тумач њених стремљења. Након обављених послова црквено-правног карактера, Архијерејски сабор уједињене Српске цркве прогласио је успостављање Српске патријаршије 12. новембра 1920. у Сремским Карловцима.⁸ У очима црквених великодостојника Патријаршија није била нова, већ обновљена организација која испуњава завјет цара Душана, али њени поједини дјелови егзистирали су самостално више од једног и по вијека и на њиховој кохезији је тек требало да се ради.

Православни епископи су још 16. јуна 1919, на својој сједници у Београдској митрополији, разговарали о униформисању црквеног законодавства. На сједници је расправљано о многим питањима будуће црквене нормативе, међу којима је доношење Закона о духовним школама сматрано једним од најактуелнијих.⁹ Ове тенденције интензивира Министарство вјера основано 7. децембра 1918, које на територији Србије и Црне Горе има сву управну власт у врховној инстанци. Несумњиво је да су мериторни органи увидјели да осмишљена образовна политика представља важну саставницу општег црквеног живота и претпоставку његовог правилног развоја. Тако је на Трећој конференцији православних архијереја српске цркве 26. новембра 1919, донијета одлука којом је истакнуто: Има се отворити на Цетињу до тада постојала Богословско-учитељска школа за Црну Гору, која је због рата била затворена".¹⁰

Презентирана намјера била је тешко остварљива без адекватне државне помоћи. Првенствено, Црногорско-приморска митрополија је у периоду 1916-1918. претрпјела велика оштећења цркава и црквених објеката и стога су јој била потребна извјесна материјална средства да би се вратила у стање приближно оном из јануара 1916. године.¹¹ Сем тога, знамениту "Биљарду", у којој је радила ранија Богословско-учитељска школа, запосјеле су 1916. године јединице аустроугарске војске које су за собом оставиле трагове бахатог и недоличног понашања. Оне су на горњем спрату Биљарде оштетиле многе греде на тавану и даске на патосу,

⁷ Рајко Веселиновић, н. дј., 15-21; Благота Гардашевић, *Организационо успројсјиво и законодавство православне цркве између два свјетска рата*, Српска православна црква 1920-1970..., 41-42.

⁸ Благота Гардашевић, н. дј., 43-45.

⁹ Исто, 42.

¹⁰ Архив Југославије (даље - АЈ), фонд Министарства вјера Краљевине Југославије - 69, кутија - 35, архивска јединица - 58 (у даљем тексту користимо само нумеричне ознаке); Драгољуб Јосифовић, писар министарства вјера - министру вјера 30. априла 1922.

¹¹ Ратна штета начињена Црногорско-приморској митрополији, од аустроугарског окупатора, процијењена је на преко 2 милиона динара. АЈ, 69-65-108, Црногорски митрополит Митрофан Бан - министру вјера, 22. маја 1920. - О једном сегменту аустроугарске blasfемije у Црној Гори током Првог свјетског рата пише Предраг Вукић, *Похара црквених звона у Црној Гори у доба аустроугарске окупиације 1916-1918*, Архивски записи, бр. 1-2, Цетиње 1998, 106-107.

испрљале зидове, поломиле прозорска стакла и полупале више собних врата, а доњи спрат био је без преграда, прозора, врата и због велике влаге готово неупотребљив.¹²

Као искусан пастир православне цркве, митрополит Митрофан је био и те како свјестан значаја отварања Богословије за одржавање вјерског живота у Црној Гори. Мада у поодмаклим годинама, он је предузимао низ активности како би Богословија што прије почела рад. Већ 27. јула 1919. митрополит Митрофан је поднио др Тугомиру Алауповићу, министру вјера, предрачун буџета за духовно сјемениште на Цетињу у висини од 76.000 динара за 1919-1920. годину. Алауповић је 29. јула 1919. прослиједио овај допис Министарству финансија, које тек 4. јануара 1920. шаље повратну информацију у којој се каже: "С обзиром на величину траженог кредита и наше тешке финансијске прилике, изволите одустати од овог Вашег захтева и наредити, да се потребан кредит за ову богословију унесе у буџет за 1920-1921. г. који се баш сад израђује".¹³ И заиста, у буџет Министарства вјера за 1920-1921. унесена је сума од 49.500 динара за отварање богословије "Св. Петра Цетињског". Но спорост у надлежном министарству и нарочито индиферентност Грађевинске секције на Цетињу утицале су да се намијењени кредит не реализује и да се угаси.¹⁴

Иако у неподесном стању, Биљарда је од средине новембра 1918. била уточиште појединих јединица Јадранских трупа, а нешто доцније и неких формација Зетске дивизијске области. Војска се такође стационираше и у остале школске објекте на Цетињу. У згради "Дјевојачког института" налазила се војна болница, објекат бивше војне гимназије послужио је за смјештај Команде мјеста и гарнизонског затвора, а зграду звану "Стара богословија" заузела је болничарска чета Зетске дивизијске области.¹⁵ Митрофан Бан је покушао да ријешити и овај проблем па у септембру 1920. тражи од министра вјера Павла Маринковића да припреми смјештај Богословије у згради бившег енглеског посланства на Цетињу. Маринковић се 16. септембра 1920. обратио Анти Трумбићу, министру иностраних дјела Краљевине СХС, следећим захтјевом: "Сматрајући питање о отварању богословије хитним и веома важним и са чисто државно-политичке тачке гледишта, мени је част умолити Вас, господине министре, да изађете у сусрет овој потреби наше цркве у Црној Гори и издате наређење да се зграда енглеске легације стави на расположење Митрополиту Цетињском, господину Митрофану".¹⁶ Трумбић је 6. октобра 1920. одбио овај план, што је образложио непогодношћу момента за покретање митрополитове иницијативе.¹⁷

¹² АЈ, 69-35-58.

¹³ АЈ, 69-33-56.

¹⁴ АЈ, 69-35-58, Ректор богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 16. маја 1921.

¹⁵ АЈ, 69-35-58, Митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић - министру вјера 8. марта 1921.

¹⁶ АЈ, 69-33-56.

¹⁷ АЈ, 69-33-56, Анте Трумбић, министар иностраних дјела - Павлу Маринковићу, министру вјера 6. октобра 1920.

С веома сличним невољама око отварања Богословије на Цетињу суочавао се и нови црногорско-приморски митрополит Гаврило Дожић који је на ту дужност изабран на Архијерејском сабору СПЦ 17. новембра 1920, да би свечано био устоличен 2. марта 1921. године. У пуној снази, полетан и одважан, он је у више наврата упозоравао надлежне у Београду да се вјерски живот православног становништва у Црној Гори, услед недостатка млађих свештеника, налази пред опасношћу једне дуготрајне летаргије. На другој страни, Дожић је у разговорима с командантом Зетске дивизијске области и предсједником Цетињске општине, константно потенцирао уступање адекватне зграде за потребе Богословије.¹⁸ Упорност црногорско-приморског митрополита дала је прве резултате 12. марта 1921, када је генерал Милутиновић, командант Зетске дивизијске области, дао одобрење за смјештај Богословије у згради Биљарде. Ускоро је Министарство војске и морнарице Краљевине СХС дало свој пристанак на поменути договор.¹⁹

Била је ово само прва и, како се показало, не најтежа етапа у активностима на обнављању рада Богословије. Предстојали су сложени и важни задаци. Посебно се акутним исказивао проблем стручног наставног особља, јер у Црној Гори, сем двојице старијих духовника, није било других лица са одговарајућом стручном спремом (завршени православни богословски факултет или православна духовна академија). Осим тога, због неповољних економских, саобраћајних и климатских прилика, Цетиње није словило као привлачан град за професоре из других подручја Краљевине СХС. Помоћ је потражена од Архијерејског одбора СПЦ. Ово тијело је 1. априла 1921. поставило протојереја Станка Ивановића за ректора Богословије "Св. Петра Цетињског".²⁰

Ивановић је по доласку на Цетиње прионуо на посао и заједно с митрополитом Дожићем настоји да организује радове који би промијенили затечено стање у Биљарди. Према њиховом предрачуноу, непотпуна оправка Биљарде захтијевала је помоћ од 300.000 динара.²¹ Субјекти власти нијесу показали разумијевање за овај приједлог, јер, како наводи Љубодраг Димић, штедња је била основна мјера којом су интервенисали у сфери културне политике. Нијесу помагали ни патетични апели о државно-политичком значају Богословије, јер је нормализација политичких прилика у Црној Гори довела до маргинализације значаја тамо-

¹⁸ АЈ, 69-35-58, Митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић - министру вјера 8. марта 1921.

¹⁹ АЈ, 69-35-58, Митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић - министру вјера 26. марта 1921.

²⁰ Станко Ивановић је рођен 1870. године на Цетињу. Завршио је православну духовну академију у Кијеву 1897. године. У моменту доласка на Цетиње 1921, Ивановић је имао 26 година радног стажа, од чега 9 година наставничке, а 17 година парохијске службе. АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 20. августа 1922, Извјештај о стању Богословије и интерната при њој у школској 1921-1922.

²¹ АЈ, 69-35-58, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - Министарству вјера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 7. октобра 1921; Љубодраг Димић, *Културна историја Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. 1, Београд 1996, 80-102.

шњег православног свештенства. Овакав третман нагнао је Ивановића и Дожића да у јулу 1921. сами покрену активности на адаптацији Биљарде. Мала свота новца, коју је иначе Ивановић узео из кредита за интернатске трошкове ученика, одредила је и обим радова. Наравно, они су били крајње симболичног захвата и огледали су се у поправљању врата, патоса у неколико соба, прозора и кречењу зидова на горњем спрату Биљарде, док је њен доњи спрат остао нетакнут и служио је за складиште дрва.²² Рачун за учињене радове износио је 14.013 динара, који је Министарство вјера исплатило управи Богословије у мају 1922. године.²³

Богословија на Цетињу једино није оскудијевала у броју пријављених ученика, који су готово годину дана с нестрпљењем очекивали њено отварање. Такав одзив био је утемељен на респектабилном односу који су Црногорци имали према свештеничком позиву, а не треба превиђати да су и тешке економске околности утицале на родитеље да своју дјецу шаљу у Богословију, која је углавном обезбјеђивала бесплатно школовање и смјештај.

Непосредно пред отварање Богословије на Цетињу, искрсао је нови проблем, јер њена управа није набавила неопходне ствари за боравак ученика. Ова тешкоћа преброђена је благодарећи мисији Црвеног крста Сједињених Америчких Држава која је снабјела импровизовани интернат Богословије са 45 гвоздених кревета и узглавница, 200 ћебади, кухињским посуђем, разним врстама прехранбених артикала (шећером, пиринчем, какаоом) и љековима.²⁴ Тако је, послје низа невоља и перипетија, Богословија "Св. Петра Цетињског" најзад отпочела рад на Лучиндан 31. октобра 1921. године.

Одвијање наставног процеса и школски живот

Окупљањем православних цркава у јединствену организацију, наметнула се потреба за унифицираним школовањем у православним богословијама. Др Миливоје Јовановић, министар вјера, 12. новембра 1921. прописао је Правилник о српским православним богословијама у Краљевини СХС, по којем ове школе васпитавају ученике у духу православне цркве за свештеничку службу и за духовно образовање на православном богословском факултету или на православној духовној академији. Правилником су предвиђене богословије у Сремским Карловцима, Призрену, Сарајеву, Битољу, Цетињу, Београду и Загребу, али у ова два потоња града оне нијесу отворане. Богословије, као петоразредне државне школе са интернатом, биле су под врховним надзором Министарства вјера које се у свим важнијим питањима договара с Архиепископским сабором СПЦ.²⁵

Наставни план за православне богословије обухватао је изучава-

²² АЈ, 35-58, Драгољуб Јосифовић, писар Министарства вјера - министру вјера 30. априла 1922.

²³ АЈ, 69-33-56.

²⁴ АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 20. августа 1922.

²⁵ Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, бр. 91, 27. април 1922, 4.

ње 26 предмета, од којих се једна половима односила на богословске (стручне), а друга на општеобразовне предмете. У прва два разреда учи-ло се градиво из 12 предмета, у трећем из 14, у четвртом из 15, а у петом чак из 16 предмета. Очито, радило се о веома обимном наставном плану у којем је, како нам се чини, придавана пренаглашена важност изучава-њу четири страна језика током комплетног школовања. Иначе, најзасту-пљенији предмет у богословијама било је нотно и црквено пјевање с пра-вилом које се предавало на по четири часа недјелно у свим разредима, што говори о великој пажњи која је поклањана овој активности у право-славној литургији.²⁶

Богословијом је непосредно управљао ректор. Њега је бирао Архијерејски Сабор, а постављао га је Краљ на приједлог министра вје-ра. Ректор је могло бити само свештено лице које је имало више од 10 година професорске службе, а одликовало се својим наставничким рад-ом и примјерним свештеничким животом. Поред плате и додатка, он је у богословији требало да има бесплатан стан, огрјев и освјетљење, али највеће бреме одговорности и рада падало је на његова леђа. Ректор је руководио васпитањем ученика у црквеном и националном духу, сазивао и руководио сједницама професорских вијећа, походио предавања на-ставника и давао им потребна упутства, присуствовао испитивањима ученика на крају сваког тромјесечја, старао се о прецизном испуњењу наставних садржаја, контролисао све набавке и издатке у богословији, итд. Имао је право да обустави предавања на један дан, омогући одсуство заводском особљу и ученицима, казни наставнике који се огријеше о на-редбу или закон претпостављених власти.²⁷

Наставници у богословији били су професори, супленти и учите-љи. Професорско звање стицано је завршеним православним богослов-ским факултетом или православном духовном академијом и положеним професорским испитом. За разлику од њих, супленти су били без поло-женог професорског испита. Учители су били наставници са стручном богословском спремом. Могли су бити нижи и виши. Нижи учители су били без положеног учитељског испита, док су виши учители били обавезни на тај испит по правилима која је прописао министар вјера у споразуму с Архијерејским Синодом СПЦ. За општеобразовне предме-те министар вјера је могао поставити стручне наставнике.²⁸

Професори у православним богословијама могли су имати нај-више 16 до 20 часова, супленти 12, учители 18 до 20, а ректори 5 часова недјелно. С обзиром на васпитни рад и друге заводске послове, ректор је могао бити ослобођен предавања.²⁹

Најзначајнији орган у богословији било је Професорско вијеће, које су сачињавали: ректор, професори, супленти и виши учители. На позив ректора у раду овог вијећа учествовали су и остали наставници,

²⁶ Исто, бр. 39, 21. фебруар 1922, 1, Наставни план за српске православне богословије у Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

²⁷ Исто, бр. 91, 27. април 1922, 4-5.

²⁸ Исто, 5.

²⁹ Исто.

васпитач и економ, уколико се предмет расправљања тицао њихових активности. Професорско вијеће је обављало многе послове, попут: подјеле предмета на наставнике, утврђивања програма из наставних предмета, састављања распореда часова, примања ученика у богословију, набављања књига и других наставних средстава, давања ученицима оцјене из владања, а из својих редова је бирало: пословођу за професорско вијеће, васпитача и његове помоћнике, књижничара (библиотекара - прим. З. Ф.) за школску књижницу (библиотеку - прим. З. Ф.), три надзорника економије и благајника фонда сиромашних ученика.³⁰

Свака богословија је требало да има свог љекара, којег је постављао министар вјера. Основна дужност школског љекара била је да у почетку и на крају школске године прегледа све ученике, као и оне ученике који се примају у први разред богословије. Економске и благајничке послове у заводу вршио је економ под надзором ректора богословије. Првенство на ову дужност имали су монаси.³¹

У богословије су уписивани ученици који су с најмање врлодобрим успјехом окончали четири разреда гимназије или реалке и били примјерног владања. Ученици с тјелесним недостацима нијесу примани у богословију. Сличан узус примјењиван је и према ђацима који нијесу имали развијен слух и солидне гласовне могућности, мада је министар вјера могао правити одступања од тог правила и дозволити упис и немусикалним ученицима. Држава је о свом трошку издржавала школовање ученика у богословији и њихов интернатски живот. Такви ученици звали су се благодјејанци. Они и њихови родитељи или старатељи потписивали су изјаву којом су се обавезивали да ће ученик по завршетку богословије или православног богословског факултета, ступити у свештенички чин СПЦ. У супротном, ученик или његови родитељи морали су надокнадити држави трошкове школовања. Богословију су могли похађати и ученици који су у сопственој режији плаћали издатке за школовање и интернат.³²

Живот ученика у интернату требало је да се одвија сходно "Интернатским правилима за српске православне богословије", које објелодањује Министарство вјера 12. новембра 1921. године. Овим правилима прецизно су утврђене дјелатности које се односе на издржавање ученика, распоред времена за рад и одмор, одржавање реда у спаваоницама, трпезарији и умиваоници, облачење ученика и начин њихове исхране.³³

Обзнањена школска норматива била је тешко примјењива у раду Богословије Св. Петра Цетињског, и била је прије заснована на добрим жељама и амбициозним замислима него на њеним стварним могућностима. Духовно сјемениште на Цетињу представљало је једину православну богословију у Краљевини СХС која није имала посебан интернат. Цјелокупан простор Богословије на почетку њеног рада био је ситуиран на горњем спрату Биљарде и састојао се од свега девет соба, од којих је

³⁰ Исто, 5-6.

³¹ Исто, 6-7.

³² Исто, 7.

³³ Исто, бр. 39, 21. фебруар 1922, 2-4.

једна била намијењена за учионицу, а само двије за смјештај ученика, док су остале биле резервисане за стан ректора, зборницу, васпитача, економа, трпезарију, кухињу и магацин. Богословија је била без амбуланте, читаонице, собе за библиотеку, а због велике влаге подруми није су били у функцији.³⁴

У тако неповољном амбијенту започела је своје школовање прва генерација ученика реформисане Богословије на Цетињу. Уписано је 56 ученика, па је тјескоба била више него евидентна. Учионица је, због малих прозора и немања димњака, била слабо освијетљена и загушљива. Боравак у њој био је још више отежан због старих и климавих клупа чија сједишта нијесу одговарала ученичком узрасту.³⁵

Нормално протицање наставе у Богословији највише је почивало на самопријегорном раду њених професора. Податак да су у првом полугодишту школске 1921/1922. наставу у Богословији изводили само ректор Ивановић и професори Мило Капичић и Николај Дориомедов довољно убједљиво говори о тежини и опсегу њихових активности. Њима се 1. фебруара 1922. придружио јеромонах Методије Милосављевић, који је поред професорског посла вршио и дужност васпитача до 30. децембра 1922, када је напустио рад у Богословији. Радни однос у Богословији засновао је 1922. суплент Михаило Вујисић, а 1923. и професор Радослав Вешовић.³⁶ Ректор Ивановић и поменути професори, уз незнатну помоћ хонорарних наставника, давали су тон реализацији наставних садржаја и великим дијелом креирали школски живот у Богословији.

Оскудице сваке врсте у драстичном су облику испољаване у раду наставног особља Цетињске богословије. Уџбеник је био једино наставно средство, али ни њега није било довољно за поједине предмете, па су професори прибегавали непопуларном виду предавања, најчешће диктирању. Такође, на изблиједјелој и похабаној табли било је тешко подучавати ученике. Мали број професора несумњиво је доприносио механичком учењу и вербализму. Упркос свему, професори су улагали максимум да прошире духовни и образовни хоризонт својих ученика. Веома су били ријетки они који нијесу савјесно испуњавали своје обавезе. У периоду који нас занима забиљежена су само два краћа одсуствовања са наставе, што је значајан показатељ досегнуте професорске савјести. Вриједи истаћи да је ученике Богословије, првих година њиховог школовања, врло често посјећивао црногорско-приморски митрополит др Гаврило Дожић и том приликом им уливао духовну бодрост и љубав према будућој професији, а покаткад је и сам демонстрирао предавања из појединих стручних предмета.³⁷

Успјех ученика у Богословији варирао је из године у годину. Преко извјештаја њене управе примјећујемо да је успјех у прве три године школовања био на задовољавајућем нивоу. Само један ученик у том

³⁴ АЈ, 69-35-58, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 11. маја 1922.

³⁵ Исто.

³⁶ АЈ, 69-34-57; 69-35-58.

³⁷ АЈ, 69-34-57; 69-35-58.

периоду понављао је разред на крају наставне године, а поправне испите није положио 14 ученика, па је проценат прелазности износио око 80%.³⁸ Веома слабе резултате ученици су показивали из страних језика (француски, грчки и латински), које је предавао Николај Дориомедов, емигрант из Русије, а хронично незнање већина ђака је испољавала из нотног и црквеног пјевања с правилом. Дијелом, то је била посљедица слабих предиспозиција ђака одраслих у планинским крајевима Црне Горе, а дијелом непримјереног начина предавања професора Методија Милосављевића и његовог насљедника Јована Милошевића. Велики број негативних оцјена из нотног и црквеног пјевања приморао је Професорско вијеће Богословије да од другог полугодишта школске 1922-1923. повећа број предавања из овог предмета на 6 часова недјелно.³⁹ Било је то провизорно рјешење, јер је министар вјера Војислав Јањић, на иницијативу митрополита Дожића, направио компромисну подјелу проблематичног предмета. Тако је Драгутин Стамболић, писар Цетињске конзисторије, именован 11. фебруара 1924. за наставника црквеног пјевања с правилом, док је нотно пјевање и даље предавао Јован Милошевић.⁴⁰

Током времена успјех ученика у Богословији је прилично ослабио. Постојало је више узрока таквог стања. Превасходно, школске 1925-1926. Богословију је похађало 166 ученика с којима су радила свега четири редовна професора. Они су одржавали предавања из 25 наставних предмета с укупно 89 часова, док је осталих 39 часова било распоређено на седам хонорарних наставника. Недостатак наставника узроковао је да Професорско вијеће Богословије на својој сједници од 3. марта 1926. одлучи да редуцира број часова из 10, углавном стручних предмета, па је њихово изучавање сведено на најмању могућу мјеру.⁴¹ Треба рећи да су редовни професори домицилног поријекла били преданији у свом послу и радили га с више љубави и интересовања од хонорарних наставника којима је недостајало елана и педагошког такта, због чега су често свој ауторитет штитили оштријим критеријумом у оцјењивању ученика.⁴² Понајвише због таквог одвијања наставе, али и других разлога о којима говоримо у доцнијем излагању, на крају наставне 1925-1926. само је ученик Трипко Ђукановић завршио разред с одличним успјехом, 19 ученика с врло добрим, 24 ученика с добрим успјехом, 3 ученика су понављала разред, а чак 62 ученика су упућена на поправни испит из једног или

³⁸ АЈ, 69-34-57; 69-35-58.

³⁹ АЈ, 69-35-58, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 20. јула 1923, Извјештај о стању Богословије и интерната при њој у школској 1922-1923. године.

⁴⁰ АЈ, 69-33-56, Министар вјера - митрополиту Дожићу 11. фебруара 1924.

⁴¹ АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петра Цетињског - министру вјера 5. августа 1926, Извјештај о раду и успјеху у школској 1925-1926.

⁴² Радосав Меденица, хонорарни наставник, предавао је српски језик у првом разреду и од 56 ученика, оставио је половини (28) негативну оцјену из тог предмета. Сличан аршин у оцјењивању ученика имали су наставници, иначе руски емигранти: Николај Дориомедов, Всеволод Гусаровић и Сергеј Јукачински. АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петра Цетињског - министру вјера 5. августа 1926, Извјештај о раду и успјеху у школској 1925-1926.

два предмета.⁴³ У опште сивило уклопило се и осам приправника који су полагали стручни богословски испит у јуну 1926. године. Богословски испит зрелости признат је петорици приправника: Душану Мединици, Милораду Кљајићу, Нову Делићу, Саву Пејовићу и Томашу Пејовићу, док су Марко Мараш, Периша Ђикановић и Нико Ражнатовић одбијени због слабе оцјене из догматичког богословља.⁴⁴

Школски живот у Цетињској богословији протицао је у знаку многих недаћа које су перманентно пратиле рад њеног наставног особља и ученика. Посљедице немирних времена остављале су трага и у најближем окружењу Биљарде. Ограда је била оштећена и без јасно дефинисаног улаза, а у дворишту је војска била изградила штале и тиме оставила ученике без мјеста за пријатно провођење слободног времена.⁴⁵

Немарност надлежних власти око адаптације Биљарде посебно се осјећала током јесењих и зимских мјесеци. Употреба огријева није могла одстранити хладноћу и влажност школских просторија, па су професори у зимским капутима обављали своја предавања, а ученици их, дрхтећи од зиме, механички пратили. Како ђаци у школској 1923-1924. нијесу добили зимску гардеробу, ректор Ивановић им, приликом опраштања поводом божићних ферија, наређује да не долазе у Богословију без адекватне одјеће. Ученици су послушали свог ректора, али његове церемонијалне бесједе о прегнућима и бризи државе према њеним поданицима нијесу више априорно упијане у редовима цетињских богослова.⁴⁶

Сналазећи се на опробан начин, управа Богословије је 1922. године одлучила да дио новца добијеног за издржавање ученика што рационалније употрејеби. Приоритет су имали радови на оправци школе и то је умањило средства намијењена за исхрану ученика. Она је била крајње оскудна и једнолична. Хљеб је био најважнији артикал исхране, а одмах након њега пасуљ, који се јео скоро сваки дан. Месо се јело веома ријетко, па је подјела на мрсне и посне дане била готово непотребна за режим исхране у Богословији "Св. Петра Цетињског". Интересантно је: заједно са својим ученицима од 1922. ректор Ивановић је дијелио исту храну, исказујући и на тај начин солидарност у раду и љубав према позиву.⁴⁷

Слику безусловног живота употпуњавале су лоше хигијенске прилике. У спаваоницама није било ормара и ученици су своју гардеробу и књиге држали испод кревета. Богословија није имала ни купатило ни умиваоницу, већ су ученици одржавали личну хигијену на точку једне цијеве у школском дворишту.⁴⁸

Мале, влажне и неријетко задимљене собе, слабо провјетравање

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто, *Црна Гора*, бр. 28, 23. јул 1926.

⁴⁵ АЈ, 69-33-56, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 22. новембра 1923.

⁴⁶ АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 31. јануара 1924.

⁴⁷ АЈ, 69-35-58, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 30. новембра 1923.

⁴⁸ АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 5. августа 1926, Извјештај о раду и успјеху у школској 1925-1926.

и осунчаност просторија, хладноћа, недовољна исхрана и минимално одржавање чистоће, угрожавали су здравље штићеника цетињског сјеменишта. Нус-продукт таквих прилика биле су многе болести. Ученици су најчешће оболијевали од катаралних појава у стомаку, ушима, душнику, а јављали су се и туберкулоза и запаљење плућне марамице. Долазило је до појаве заразних болести, али су епидемије спречаване благовременом интервенцијом школског љекара Нешка Радовића и пожртвованошћу наставног особља.⁴⁹ Богословију су због болести, у просјеку, напуштала 3 ученика годишње, што је, за предочене околности, била необично мало осипање. Овome је, поред стручности и бриге љекара и васпитача, допринијела и јака тјелеса конституција ученика, која им је давала отпорност на неповољне услове живота у Богословији.

Донекле сношљивије одвијање рада у Богословији отпочело је школске 1925-1926, пошто је раније пристигла финансијска подршка државних власти омогућила дјелимичну реконструкцију Биљардине унутрашњости. Адаптацијом неколико просторија створени су, поред осталог, и подеснији услови за рад наставничке и ђачке књижнице. Наставничка књижница посједовала је 1276 књига. Бивши црногорско-приморски митрополит Митрофан Бан даровао је Богословији 473 књиге, 466 наслова поклон су свештеника Филипа Радичевића, а за пет година рада набављено је 337 књига. Професори у Богословији читали су и стручну периодику (Вјесник српске цркве, Хришћански вјесник, Православни хришћанин, Црква и живот), као и часописе Књижевни гласник и Мисао. Ђачка књижница састојаа се од 633 књиге, набављене путем поклона и ученичких средстава. Преко добијаних часописа и новина, ученици су могли сагледати актуелна дешавања у вјерском, културном и политичком животу Краљевине СХС.⁵⁰

Богословија је располагала Фондом сиромашних ученика, чија је готовина од 2.782,50 динара била похрањена у Црногорској банци на Цетињу. Током 1925-1926. сиромашним ученицима издато је 755 динара за набавку одјеће и школског прибора.⁵¹

Професори и ученици у Богословији нијесу запостављали ваннаставне дјелатности. У школи су егзистирала три ђачка друштва. Литерарно друштво "Владика Његош" окупљало је све ученике у школи, а друштво трезвењака "Луча" и друштво Подмлатка Црвеног крста бројала су по 60 чланова. Они су плаћали чланарину, која се користила за куповање књига и часописа и сличне ђачке потребе, Основни задатак ђачких дружина састојао се у просвједивању и морално-религиозном уздизању ученика.⁵²

49 Исто.

50 Исто.

51 Исто.

52 Исто.

Штрајк у Богословији

Све до прољећа 1926. године дисциплина ученика у Богословији "Св. Петра Цетињског" била је више него добра. Бачка нервоза, љутња и непослушност готово се нијесу примјећивале, изуземо ли неколико спорадичних и адолесцентних поступака, због којих су четири ученика удаљена из школе.⁵³ Баца Богословије, како је уочавао ректор Ивановић, били су васпитани младићи патријархалног назора и претежно селачког поријекла, подизани у породицама које су им усадиле поштовање према професорима и одабраном позиву. То је уочавао и Радослав Вешовић, професор и васпитач у Богословији, о чему је 1926. године забиљежио сљедеће: "Држање ученика је потпуно мирно, дисциплина задовољавајућа и влада у свему послушност. Уопште узев, мимо појединачних и ријетких случајева, уколико се пропустило при пријему и уписивању ученика, може се констатовати да васпитаници ове школе представљају један веома добар, управо одличан материјал за свештенички позив".⁵⁴

Занимљиво је да је ремећење солидних међуљудских односа у Богословији потекло од њених челних личности. По сриједи је спор између митрополита Дожића и ректора Ивановића, који су од друге половине 1925. године имали дијаметрално супротна мишљења око даљег рада Богословије. Сукоб је кулминирао у децембру 1925. када је Дожић омаловажио ректора Ивановића на очиглед православних вјерника у Цетињском манастиру, што за виолентног морачког пастира није био риједак начин рјешавања конфликтних ситуација.⁵⁵ На Дожићево инсистирање, краљ Александар Карађорђевић је 21. јануара 1926. пензионисао ректора Ивановића, а за вршиоца ове дужности постављен је 28. марта 1926. свештеник Михаило Вујисић.⁵⁶

Одлазак ректора Ивановића оставио је велику празнину у координирању активности наставног особља и ученика Цетињске богословије. Недостатак адекватног ауторитета први је почео да злоупотребљава професор Николај Дориомедов. Он је 21. марта 1926. због селидбе у нови стан, приморао шест ученика Богословије да заједно с мјесним шинтером пренесу његов кућни намјештај. Ова селидба се одвијала преко главне цетињске улице и изазвала је огорчење ионако позриве и традиционалне средине. Додатни притисак на ученике Богословије вршили су чланови Демократске странке, која је имала најјачи утицај у цетињској општини и није била пријатељски оријентисана према друштвеном ангажману митрополита Дожића. Негидовање је узимало све више маха и ученици Богословије су крајем марта 1926. одбили да похађају часове

⁵³ АЈ, 69-34-57; 69-35-58.

⁵⁴ АЈ, 69-34-57, Ректор Богословије Св. Петар Цетињски - министру вјера 5. августа 1926, Извјештај о раду и успјеху у школској 1925-1926.

⁵⁵ "Народна ријеч", бр. 12, 8. март 1926, Интерпелација Милутина Томића упућена Милошу Трифуновићу, министру вјера; "Народна ријеч", бр. 19, 24. април 1926, Излагање проте Душана Кеџмановића у Народној скупштини Краљевине СХС.

⁵⁶ АЈ, 69-34-57.

професора Дориомедова. Од таквог става нијесу их могли одговорити пријекори и пријетње митрополита Дожића и Милована Цаковића, великог жупана Зетске области. Стога је, на приједлог Професорског вијећа Богословије, Министарство вјера наредило 1. априла 1926. да се школа распусти на десет дана и објави нови упис.⁵⁷

Након истека непредвиђеног распуста, на Цетиње је стигао протојереј Милош Парента, изасланик министра вјера и ректор Карловачке богословије. Парента није успио да у потпуности утиша незадовољство цетињских богослова, јер 28 најупорнијих ученика није похађало наставу, остајући досљедни у свом захтјеву. Они су пошли корак даље и у току сљедећих дана успијевају да придобију још 32 ученика који траже уклањање професора Дориомедова из Богословије.⁵⁸

Увиђајући да догађаји у Богословији иду у нежељеном смјеру и добијају подршку цетињског становништва, изасланик министра вјера предузима прве радикалне мјере. Парента је ово стање оцијенио опасним по "ауторитет власти" и у помоћ позива полицијске снаге у Зетској области. Оне су опколиле зграду Богословије и убрзо спровеле 28 најбунтовнијих ученика у Подгорицу, а неколико дана касније иста судбина задесила је још 32 ученика. Потом је реаговао и министар вјера, који је својим рјешењем од 21. априла 1926. забранио даље школовање 54 ученика у Цетињској богословији, а из свих средњих и стручних школа у Краљевини СХС искључио ученике: Војислава Рафаиловића, Блажа Спичановића, Трипка Вучинића, Баја Ђурановића, Лазара Стругара и Блажа Јовановића.⁵⁹

Изречене казне показале су с колико су експедитивности државне власти прилазиле проблему који је могао да нашкоди њиховом ауторитету. Та бирократска свијест, и поред своје дјелимичне оправданости, ипак није дошла до свога краја. Уважавајући жалбе искључених ученика и нарочито управе Богословије "Св. Петра Цетињског", министар вјера је 24. јуна 1926. дозволио наставак школовања у Богословији на Цетињу 54 ученика, петорици је одобрен упис у Призренску или Битољску богословију, а само је двојици ученика потврђена казна искључења из свих средњих и стручних школа у Краљевини СХС.⁶⁰ Неомиљени професор Николај Дориомедов, последице изнуђеног и краткотрајног боловања, наставља с радом у Богословији на Цетињу од 30. јуна 1926. године.⁶¹

Компромисно рјешење описаног проблема није могло да поправи утисак у јавности о незаинтересованости надлежних власти према питању школовања подмлатка у Црној Гори. Такође, и блиједо издање

⁵⁷ Исто; "Народна ријеч", бр. 16, 3. април 1926, Штрајк у Цетињској богословији; "Народна ријеч", бр. 17, 10. април 1926, Једно мишљење поводом штрајка у Цетињској богословији; Јован Бојовић, *Најредни омладински покрет у Црној Гори*, Цетиње 1976, 136.

⁵⁸ АЈ, 69-34-57; "Народна ријеч", бр. 19, 24. април 1926, Интервју са изаслаником министра вјера; "Црна Гора", бр. 18, 30. април 1926, Штрајк у Цетињској богословији завршен; Јован Бојовић, н. дј, 136.

⁵⁹ АЈ, 69-34-57; Црна Гора, бр. 18, 30. април 1926.

⁶⁰ АЈ, 69-34-57; "Народна ријеч", бр. 33, 31. јул 1926.

⁶¹ АЈ, 69-34-57.

приправника на богословском испиту зрелости у јуну 1926. изазвало је код грађанства Цетиња, нарочито код старијих свештеника, појаву извјесног жала и сентименталних асоцијација на вријеме прије Првог свјетског рата. Истицано је да је прије рата у Богословији постизан бољи успјех, да је рад у школи био организованији, и да она није толико оскудијевала у материјалним и наставним средствима.⁶² Пољуљани углед Богословије на Цетињу створио је подлогу за много озбиљнија унутрашња превирања која ће пратити њен рад и у каснијем периоду.

Zvezdan FOLIĆ. M.A.

THE THEOLOGICAL SCHOOL OF ST. PETER OF CETINJE

The Summary

Aware of the need to promote education, on 26 November 1919 the Orthodox archbishops of the Serbian Church announced their decision to found the Theological School (Bogoslovija) at Cetinje. Troubled by a host of problems, the Theological School of St. Peter of Cetinje opened on Saint Luke's Day, 31 October 1921.

Despite an insufficient number of teachers, a shortage of teaching materials, and substandard conditions for many school activities, student performance was generally satisfactory during the school's first years of operation. Unfortunately, with the passage of time, student performance began to decline. In June 1926 only five students passed their final examination.

In the spring of that year, following the departure of Rector Stanko Ivanović, the school was plagued by a breakdown of discipline, outbreaks of violence, and a student strike. The weakened reputation of the Theological School created the basis for any more drastic internal conflicts in the future.

⁶² Црна Гора, бр. 28, 23. јул 1926, Овогодишња матура у Цетињској богословији; "Народна ријеч", бр. 33, 31. јул 1926, Испити у овдашњој Богословији. - Опширније о интервенцијама државе у домену културне политике, пише: Љубодраг Димић, *Културна полиција Краљевине Југославије 1918-1941*, Београд 1997, 1-3